

Б. І. Ткаченко

Лебедин

ЛЕБЕДИН – місто обласного значення Сумської області, райцентр. Лебедин. міськраді підпорядк. села Куданівка, Олексенкове та Токарі. Знаходиться на р. Вільшанка (притока *Псла*, бас. [Дніпра](#)), за 47 км від обл. центру, за 175 км від Харкова, за 179 км від Полтави та за 55 км від м. Охтирка Сум. обл. Площа 27,4 км². За переписом 2001, насел. становило 28 948 осіб (складає 89,5 % до 1989), станом на 1 січня 2015 – 25 721 особа (переважно українці). Залізнична ст. Лебединська. На тер. міста знайдено знаряддя праці та посуд епохи бронзи (2 тис. до н. е.), залишки поселення черняхів. культури (2–4 ст.).

Засноване 1652 як військ. укріплення переселенцями з Правобереж. України. За однією з версій, назва походить від однойм. села на Київщині, з якого прибула переважна більшість будівників фортеці (див. с. [Лебедин](#) Шполян. р-ну Черкас. обл.). Від 1658 – сотенне містечко Леб'язий Город Сум. полку. 1678 на озброєнні місц. гарнізону було 9 великих гармат, 88 мушкетів і 5 пищалів. Від 25 листопада до 26 грудня 1708 містилася штаб-квартира моск. царя Петра I. Тоді ж тут стратили бл. 900 козац. старшин – прибічників гетьмана І. Мазепи. Їх поховали на околиці м-ка у т. зв. Могилі гетьманців (у 1950-х рр. під час забудови вул. Погранична поховання знищено, 1993 насипано символіч. курган і освячено козац. хрест). При моск. цареві знаходився й новопризначений гетьман І. Скоропадський. Після Пн. війни (1700–21) Лебедин. фортеця почала занепадати, а у 2-й пол. 18 ст. взагалі втратила військ. значення та до 1830-х рр. була повністю розібрана. 1765–80 та 1797–1835 – у складі Слобідсько-Укр. губ., 1780–96 – Харків. намісництва, 1835–1925 – Харків. губ. На поч. 1780-х рр. до Леб'язого Города приєднані слободи Кобижча та Довгалівка. 1780–96 та 1802–23 – центр повіту.

Від 1782 – сучасна назва. 1796–1802 Л. входив до Охтир. пов. Наприкінці 18 ст. більшість насел. займалося землеробством і скотарством, водночас прискорився розвиток ремесел, зокрема виникли ковал., шевський, кравец., ткац. цехи, тричі на рік відбувалися ярмарки, на Вільшанці діяли 4 млини. У серед. 19 ст. працювали 2 цегел., селітр., свічк., 3 салотоп., 3 крохмал. і 5 фарбув. підприємств, броварня, 3 водяні млини і 66 вітряків. 1806 відкрито повіт. училище. Згодом створ. низку нових навч. закладів, зокрема жін. г-зію, міське 4-класне, ремісн., 3 церк.-парафіял., 4 початк. училища. 1877 прокладено залізницю, що

сприяло розвитку промисловості. На поч. 1860-х рр. нараховувалося 13 тис., на поч. 20 ст. – 18 тис. жит. 1904 введено у експлуатацію 5-поверх. млин М. Кононенко та І. Пивоварова (переробляв 3 млн пудів зерна на рік; пізніше – держ. млин № 9, був найбільшим підприємством Сум. обл.; 8 жовтня 1941 під час відступу разом з лозовою артілью, електростанцією, водокачкою, нафтобазою, лісозаводом, поштою та радіовузлом спалено рад. військовиками), 1910 – мех. завод (1919 пристосовано для ремонту с.-г. машин; нині [Лебединський завод поршневих кілець](#)). Під час воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася, у грудні 1919 остаточно встановлено більшовицьку. За часів Гетьманату влітку 1918 відбулася Перша виставка укр. старовини. 1

923–30 – райцентр Сумської округи, 1932–39 – Харківської, від 1939 – Сумської обл. Лебединці потерпали від голодомору 1932–33 (офіц. кількість встановлених жертв – 590 осіб, фактично ж померло бл. 30 % міщан), зазнали сталін. репресій. Від 11 жовтня 1941 до 21 лютого 1943 і від 10 березня до 19 серпня 1943 – під німецько-фашистською окупацією. Діяло радянське підпілля. Окупац. влада влаштувала у місті табір для військовополонених. На фронтах 2-ї світової війни загинуло 1886 лебединців. У міжвоєн. час знищено Успен. собор (зведений наприкінці 18 ст.) з дзвіницею, Георгіїв., Мироносиц. і Трьохсвятител. церкви, 1987 – Троїц. церкву. 1948 засн. [Лебединську швейну фабрику](#), 1960 на базі промартілі ім. 3-ї п'ятирічки – ф-ку пластмас. фурнітури (від 1990-х рр. – вироб.-торг. підприємство «Фурнітура»; у рад. період сувеніри постачали в магазини Києва, Донецька, Львова, міст Балтії та Кавказу), 1961 на базі мех. майстерень торфопідприємства – завод верстат. вузлів (нині [Лебединський завод «Укртранспневматика»](#)), 1964 на базі цеху промкомбінату – ліжк. завод (нині [Лебединський машино-будівний дослідно-експериментальний завод «Темп»](#)), 1982 – [Лебединський моторобудівний завод](#), 1994 – [Лебединський нафтомаслозавод](#). Від 1993 – місто обл. значення.

Нині також працюють завод буд. матеріалів, хлібоприймал. підприємство, хлібозавод, м'ясокомбінат. У Л. – 8 заг.-осв. шкіл, пед., мед. і ліс. господарства училища, Будинок дит. і юнац. творчості, дит. школа мистецтв, спорт. школа, станція юних техніків; [Лебединський краєзнавчий музей](#), [Лебединський міський художній музей](#), рай., міська та дит. б-ки, міський Центр культури та дозвілля; рай. лікарня. Виходить г. [«Життя Лебединщини»](#).

За межами Л. відомі нар. колективи – вокал. ансамбль «Лебедина пісня», гурти «Баль», «Стріла», хореогр. ансамблі «Веселка», «Соняшник» та ін. Діють реліг. громади УПЦ КП, УПЦ МП, свідків Єгови, адвентистів сьомого дня, євангел. християн-баптистів, християн віри євангельської. До міста прилягає великий ліс. масив. На пд.-зх. околиці – оз. Лебедине, яке разом з навколиш. луками займає пл. 50 га. Об'єкти природно-заповід. фонду місц. значення: ботан. пам'ятка природи Репівські дуби (2 га) та заповідне урочище Липова алея (5,5 га). Унікал. природні лікув. властивості має лебедин. мінерал. вода типу «Миргородська». Охороняється 31 пам'ятка історії. Пам'ятки архітектури: Воскресен. (1789),

Вознесен. (1849–58), Покров. (1863–75), Микол. (1914) церкви, повіт. училище (1824–1903), торг. ряди (гостин. двір; 1847–56), садиба В. Щокіна-Кротова (1880-і рр.), житл. будинок (19 ст., вул. М. Щорса, № 15), хірург. корпус земської лікарні, земська (обидві – 1910) та міська (1913–15) управи. Встановлено пам'ятник Т. Шевченку (1964, скульптор Я. Красножон; вис. скульптури Кобзаря разом зі скелею 2,5 м; у центр. міському сквері на місці знищеного Успен. собору), меморіал Слави «Лебедина пісня» (1985, скульптори М. і В. Лисенки, арх. А. Ігнащенко, А. Дейнека, В. Шахов, О. Гайдаш; основу становить курган діаметром 50 м і вис. 9 м, на його вершині – 9-метр. скульптура лебедя, що підтримує крилом пораненого воїна), меморіал скорботи «Жертвам голодомору 1932–33» (1993, арх. О. Гайдаш, художники Ю. Мумрін, О. Будьонний, В. Жекалов, ковалі А. Малишевський, І. Бойко).

Серед видат. уродженців – мінералог Ф. Мойсеєнко (1754–81), історик медицини, перекладач, бібліограф В. Джульковський (1767–1826); математик, чл.-кор. НАНУ [О. Борисенко](#), етнограф, фольклорист [М. Васильєв](#), лікар [М. Гільченко](#), лікарі-хірурги [Л. Завгородній](#), [М. Милостанов](#), топографоанатом [В. Тоцький](#), лікар-гігієніст [М. Щербань](#), радіофізик [Ю. Гордієнко](#), ботанік, поет [М. Клоков](#), історик [В. Курило](#), філософи [П. Ліницький](#), [Б. Пугач](#), правознавець, економіст [О. Одарченко](#), історик архітектури, мистецтвознавець [С. Таранушенко](#), геолог, археолог [О. Федоровський](#); поетеса [В. Артамонова](#), письменники [В. Виноградський](#), [М. Ляшко](#); живописці, засл. діячі мистецтв УРСР [О. Басанець](#), [Ф. Кричевський](#), художник театру, засл. художник України [Е. Ледньов](#), живописці [В. Ламах](#), [Л. Стель](#), іконописець [О. Дубровський](#), скульптор [Х. Якубович](#); співаки [Б. Гмиря](#) (нар. арт. СРСР), [І. Стешенко](#); композитор, фольклорист [О. Стеблянка](#); дипломат [Б. Алексенко](#); Герої Рад. Союзу [Г. Калиниченко](#), [Д. Карабан](#), [М. Лисунов](#), [М. Логвиненко](#); революціонери-народники брат і сестра Іван та Марія Калюжні. З містом пов'язані життя та діяльність поета-романтика 19 ст. [П. Петренка](#), автора поезій «Дивлюсь я на небо» та «Взяв би я бандуру», які стали нар. піснями, живописця, поета, археолога, громад. діяча [Н. Онацького](#), громад. діяча [М. Грищенка](#), письменника [К. Гордієнка](#), письменника, краєзнавця, громад. діяча [Б. Ткаченка](#), скульпторки, живописця [Ю. Бразоль](#). 1782 у Л. перебував Г. Сковорода, у червні 1859 – Т. Шевченко (тут намалював кілька картин і ескізів), травні–серпні 1893 – рос. композитор, піаніст [С. Рахманінов](#) (написав у місті понад 10 творів, зокрема й фантазію «Скеля»), на поч. 20 ст. – живописець, графік [С. Васильківський](#) (автор акварелей «Церква св. Георгія у Лебедині» та «Церква Святої Трійці у Лебедині»). Л. також відвідували філолог-славіст, етнограф [І. Срезневський](#), мовознавець [О. Потебня](#), письменники [П. Гулак-Артемівський](#) і [Г. Квітка-Основ'яненко](#) (усі – у 1850-х рр.), письменник-гуморист [Остап Вишня](#) (квітень 1964).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Дудченко К. М., Тичина В. Є. Лебедин. Х., 1974;
2. Дудченко В. Г. З історії Лебединщини. Лебедин, 1993;
3. Кравченко В. До питання про дату заснування м. Лебедин. С., 1994;
4. Ткаченко Б. І. Під чорним тавром: Історична розвідка про геноцид на Україні і, зокрема, на Лебединщині в 1932–1933 роках, скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю. Лебедин, 1994, С., 2008;
5. Лебедин: Зб. архів. док. і мат. Х., 1997;
6. Ткаченко Б. І. Лебедія: Істор. нариси. С., 2000. Кн. 1, Х., 2014. Кн. 2;
7. Рожевецкий И. П. Материалы к истории г. Лебедина (Лебедин в 1860-е годы). Х., 2007;
8. Дудченко В. Г. Лебедин на межі тисячоліть. С., 2012.

Бібліографічний опис:

Лебедин / Б. І. Ткаченко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-53555>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).